

P. J. J. van Thiel

Het Rijksmuseum in het Trippenhuis, 1814–1885 (I)*: bestuursvorm en personeel

Bij Koninklijk Besluit van 3 september 1814, nr. 28, werd bepaald, dat 'sLands Museum van Schilderijen, Oudheden, Kunstwerken en Penningen, dat tijdelijk was gehuisvest in het Paleis op de Dam, zou worden gevestigd in de noordelijke helft van het Trippenhuis aan de Kloveniersburgwal te Amsterdam. In de zuidelijke helft van dit dubbele huis¹ zetelde sinds 1812 het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. In 1817, het jaar waarin het museum in het Trippenhuis werd geopend, werd daar ook het Kabinet van Natuurlijke Historie ondergebracht onder directie van C. G. C. Reinwardt; in 1820 verhuisde deze verzameling naar Leiden.

's Lands Museum, dat voordien achtereenvolgens Nationale Konst-Gallery (1800–1808), Koninklijk Museum (1808–1810) en Groot Hollandsch Museum (1810–1813) had geheten, was in 1815 Rijks Museum genoemd. In 1816 had het museum de verzameling munten en penningen moeten afstaan aan het Penningkabinet in Den Haag; in ruil daarvoor had het de prentenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ontvangen, waarin zich ook een beperkt aantal tekeningen bevond. In 1825 werden ook de oudheden en kunstwerken (beeldhouwwerken en rariteiten) aan het museum ontnomen ten behoeve van het Museum van Oudheden in Leiden en het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden in Den Haag. Sindsdien omvatte het

Rijksmuseum dus alleen de schilderijen- en de prentenverzameling. In 1876 kregen deze beide verzamelingen grotere zelfstandigheid, resp. als Rijksmuseum van Schilderijen en Rijksprentenkabinet.

Departement

In de Trippenhuis-periode ressorteerde het Rijksmuseum achtereenvolgens onder:

1814–1818 Commissariaat-Generaal voor het Onderwijs en voor de Kunsten en Wetenschappen

1818–1824 Ministerie van Publiek Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Koloniën, afd. Kunsten en Wetenschappen

1824–1885 Ministerie van Binnenlandse Zaken, het Onderwijs en de Waterstaat, afd. Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; per 1 juli 1875 afd. Kunsten en Wetenschappen.

Directie

De Bestuursvorm van het museum is tussen 1814 en 1885 enkele keren veranderd:

1814–1844 eenhoofdige directie

1844–1847 eenhoofdige directie met Commissie van Toezicht

1847–1876 Raad van Bestuur

1876–1883 tweehoofdige directie met (sinds 1877) Commissie van Toezicht

1883–1885 hoofddirectie over twee directies met Commissie van Toezicht

Afb. 1. C. Apostool (1762–1844), directeur 1808–1844.
Borstbeeld door P. J. Gabriël (1784–1834), ca. 1818.
Rijksmuseum, Amsterdam.

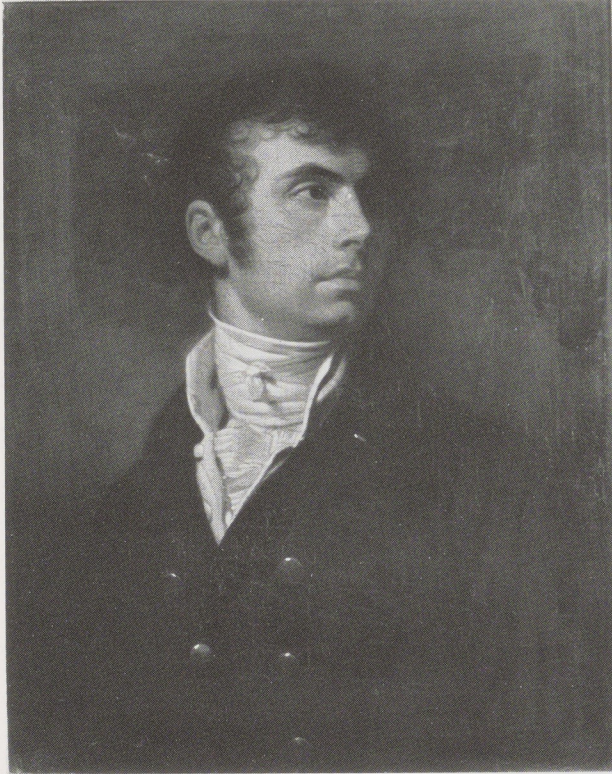
EENHOOFDIGE DIRECTIE 1814–1844

Cornelis Apostool (1762–1844)², directeur van het Koninklijk Museum, resp. 's Lands Museum en Rijksmuseum 1808–1844 (afb. 1). Bezocht van 1784–1786 de Amsterdamse Tekening-Akademie als leerling van Hendrik Meyer met wie hij naar Engeland reisde. Maakte in de eerste helft van de jaren negentig ongeveer 80 aquatinten; later schilderde en tekende hij slechts voor zijn plezier; in zijn museumtijd heeft hij schilderijen gerestaureerd.

In 1796 benoemd tot Commies bij 's Lands Waterstaat; in 1800 tot Commissaris-Generaal van het Gouvernement in Engeland; in 1802 tot Consul-Generaal in Engeland; in 1803 tot Commissaris voor de krijgsgevangenen in

Engeland; in 1805 tot Secretaris-Generaal van de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indiën; in 1807 tot Chargé d'Affaires bij het Hof van Napels. In laatstgenoemde jaar heeft hij tevergeefs gesolliciteerd naar de functie van Secretaris-Generaal van het Directoraat-Generaal voor de Schoone Kunsten, welke functie niet werd ingesteld. Op 25 augustus 1808 benoemd tot directeur van het Koninklijk Museum te Amsterdam (begin februari 1809 ving hij aan met zijn werkzaamheden), nadat hij rapport had uitgebracht aan de Directeur-Generaal der Wetenschappen en Kunsten over de vorderingen van de in Parijs op staatskosten studerende kunstenaars (pensionnaires). Op 1 mei 1810 benoemd tot lid van de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten te Amsterdam. In 1810 werd hem tevens het directoraat opgedragen van het Cabinet van Medailles, dat aan het Koninklijk Museum werd toegevoegd. Na de omwenteling van 1813 kreeg hij naast zijn museale taak als Commissaris Ordonnateur bij Oorlog de zorg voor de voedselvoorziening van de rondom Amsterdam gelegerde troepen, welke opdracht hij vervulde tot 1 februari 1814. Op 3 september 1814 werd hij door koning Willem I bevestigd in zijn ambt van directeur van 's Lands Museum van Schilderijen, Oudheden, Kunstwerken en Penningen. Bij k.b. van 5 augustus 1815 belast met de taak de door de Fransen geroofde kunstwerken in Parijs op te sporen en terug te brengen. Tijdens zijn afwezigheid heeft Jeronimo de Vries de directie van het museum waargenomen³. Apostool vertrok op 26 augustus en keerde in november terug met 120 schilderijen, 10243 prenten en ongeveer 5000 zilveren en bronzen penningen⁴. Op 9 januari 1816 werd hij gehuldigd tijdens een feestmaal in de Doelen te Amsterdam; op 20 februari werd hij benoemd tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. In augustus 1816 vestigde Apostool zich in het Trippenhuis, waar hij tot zijn dood heeft gewoond. Zijn appartement bevond zich op de begane grond, links van de noordelijke of museumingang.

Afb. 2. J. N. Hodges (ca. 1786–1821), derde opzichter 1816–1821. Schilderij door Ch. H. Hodges (1764–1837). Frans Halsmuseum, Haarlem.

Inmiddels was Apostool op 19 december 1815 benoemd tot secretaris van het Syndicaat der Nederlanden (Amortisatiesyndicaat), welk ambt hij vervulde tot 1823. In 1817 benoemd tot lid van het bestuur van de Akademie van Beeldende Kunsten, in 1819 tot voorzitter van de Maatschappij tot Aanmoediging der Bouwkunde. Uit hoofde van zijn museale functie heeft hij regelmatig deel uitgemaakt van de commissies ter beoordeling van ingezonden werk voor de tweejaarlijkse tentoonstellingen van Levende Meesters.

Op 11 februari 1844 berichtten de opzichters Lamberts en Klinkhamer aan de minister, dat hun directeur de dag tevoren was overleden. *Het Gouvernement verliest in Hem een*

*getrouw en yverig dienaar, de kunst een warm en kundig voorstander en zyne vrienden een welwillend raadgever*⁵.

Publicaties: *The beauties of the Dutch school; selected from interesting pictures of admired landscape painters*, London 1793 (tekst en 14 aquatinten). *Catalogus der schilderyen, oudheden enz. op het Koninklijk Museum te Amsterdam*, Amsterdam 1809 (met aanvullingen en tweemaal gewijzigde titel herdrukt tot 1853).

EENHOOFDIGE DIRECTIE MET COMMISSIE VAN TOEZICHT 1844–1847

Jan Willem Pieneman (1779–1853)⁶, directeur van het Rijksmuseum 1844–1847 (afb. 7). Portret- en historieschilder. Van 1816–1821 onderdirecteur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis) in Den Haag. In 1818 lid van de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut. Van 1822–1844 directeur van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Bij k.b. van 25 maart 1844, nr. 62, benoemd tot directeur van het Rijksmuseum; na acht maanden werd zijn taak beperkt tot het dagelijks beheer en werd een Commissie van Toezicht ingesteld (k.b. 25 oktober 1844, nr. 70), waarin hij zitting had. De overige leden van deze commissie waren: *Jeronimo de Vries* (1776–1853), president (afb. 8); *Albertus Brondgeest* (1786–1849), secretaris (afb. 9); *Pieter Ernst Hendrik Praetorius* (1791–1876), penningmeester (afb. 10).

Pieneman wenste niet, zoals zijn voorganger Apostool, in het Trippenhuys te wonen; hij had er wel een spreekkamer op de begane grond en een atelier op de derde verdieping. Begin 1847 werd aan Pieneman op zijn verzoek eervol ontslag verleend en werd de post van directeur opgeheven.

RAAD VAN BESTUUR 1847–1876

De Commissie van Toezicht werd bij k.b. van 1 mei 1847, nr. 85, omgezet in een Raad van Bestuur, die de algehele directie over het Rijksmuseum voerde⁷.

Brondgeest, wiens functie na zijn dood in 1849 werd waargenomen door Praetorius, werd in 1852 opgevolgd door *Nicolaas Pieneman* (1809–1860), de zoon van J. W. Pieneman (afb. 12).

Afb. 3. F. J. Mensart (1760/61–1824), eerste opzichter 1822–1824. Tekening door J. Bernard (1765–1833). Opschrift in dorso: 'de Kunstkooper Mensart door Bernard, zittend op de verkooping'. Hist. Top. Atlas, Gem. Archiefdienst, Amsterdam.

Afb. 4 (onder). G. Lamberts (1776–1850), eerste opzichter 1824–1850. Tekening door H. W. Couwenberg (1814–1845), gedat. 30 mei 1840. Rijksprentenkabinet (coll. Gerritsen), Amsterdam.

Jeronimo de Vries, die in 1852 was afgetreden wegens zijn hoge leeftijd, werd in 1853 opgevolgd door *Jacob de Vos Jzn.* (1803–1878; afb. 13); Praetorius was in plaats van De Vries benoemd tot voorzitter.

J. W. Pieneman werd in 1853 opgevolgd door *Pierre Louis Dubourcq* (1815–1873; afb. 14), die de *Beschrijving der Schilderijen op 's Rijks Museum te Amsterdam met fac simile der naamteekens*, Amsterdam 1858, verzorgde, welke catalogus die van Apostool verving (laatste editie 1876).

N. Pieneman, wiens functie na zijn aftreden om gezondheidsredenen in 1858 werd waargenomen door Dubourcq, werd in 1861 opgevolgd door *Johann Wilhelm Kaiser* (1813–1900; afb. 15).

Dubourcq werd in 1873 opgevolgd door *Leonard Marius Beels van Heemstede* (1825–1882), van wie geen potret is opgenomen omdat van hem alleen jeugdportretten bekend zijn.

Praetorius, die in 1875 aftrad wegens zijn hoge leeftijd, werd in dat jaar opgevolgd door jhr. *Willem van Loon* (1827–1890; afb. 16).

Kaiser trad in 1875 af wegens zijn benoeming tot directeur en werd opgevolgd door *Conradijn Cunaeus* (1828–1895; afb. 17).

Het initiatief om het beheer van het museum weer in handen van één persoon te leggen, zoals tot 1847 altijd het geval was geweest, is voortgekomen uit de Raad van Bestuur zelf en niet, zoals Duparc stelt⁸, uit het College van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, dat is ingesteld bij k.B. van 8 maart 1874, nr. 14. Op 16 september 1874 schreef de Raad van Bestuur aan de minister: *De toenemende belangstelling in de Nederlandsche kunst en in het Ryks Museum van Schilderyen te Amsterdam heeft sedert eenigen tyd by den Raad van bestuur over dit museum den wensch doen ontstaan naar een werkdadiger toezigt en krachtiger beheer by de aan zyn zorg toevertrouwde instelling. By de vacature ontstaan door het overlyden van den eersten opzichter de Heer H. A. Klinkhamer, in het vorige jaar, had de Raad dien ten gevolge de eer aan Zyne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken voor te stellen een Directeur over genoemd Museum te benoemen en daarvoor de Heer Ph. van der*

Afb. 5. H. van Santen (1774–1843), eerste oppasser
1825–1843. Tekening, gesigneerd P. C. Hist. Top. Atlas,
Gem. Archiefdienst, Amsterdam.

Kellen aan te bevelen. Toen heeft echter Zyn Excellentie niet kunnen voldoen aan de wensch van den Raad. Die wens was dus al in 1873 (in feite op 20 november 1872) geuit toen het College van Rijksadviseurs nog niet bestond. De Raad nam nu de vrijheid haar voorstel te herhalen om 1° den Heer J. W. Kaiser eervol ontslag te geven als lid van de Raad van bestuur over 's Rijks Museum van Schilderyen te Amsterdam en in zyn plaats een ander lid te benoemen, waartoe de Raad op Uwer Excellenties aanschryven gaarne een voordragt zal doen; 2° te benoemen de Heer J. W. Kaiser tot Directeur over het Ryks Museum van Schilderyen te Amsterdam, en de post van Eerste opzichter op te heffen⁹. Het College van Rijksadviseurs ondersteunde het voorstel van de Raad van Bestuur maar verlangde, dat niet alleen het Rijksmuseum maar elk rijksmuseum een eenhoofdige directie zou krijgen en dat de controle zou worden uitgeoefend door middel van inspectie door het College. Op 8 oktober 1874, dus een maand na de brief van de Raad aan de minister, droeg het College aan haar secretaris Victor de Stuers op een ontwerp in die zin voor te bereiden. Het werd tot tweemaal toe, op 22 januari en 1 april 1875, voorgelegd aan de minister, die dit advies negeerde omdat hij niet zoveel gezag wilde toekennen aan het College, dat slechts een advieslichaam was. Wel had de minister, conform het voorstel van de Raad, reeds op 5 februari 1875 Kaiser benoemd tot directeur. In 1876 werd bepaald, dat het Rijksmuseum voortaan zou bestaan uit het Rijksmuseum van Schilderijen en het Rijksprentenkabinet, elk met een eigen directeur, met een Commissie van Toezicht voor het algehele beheer en de directe verantwoordelijkheid aan de minister.

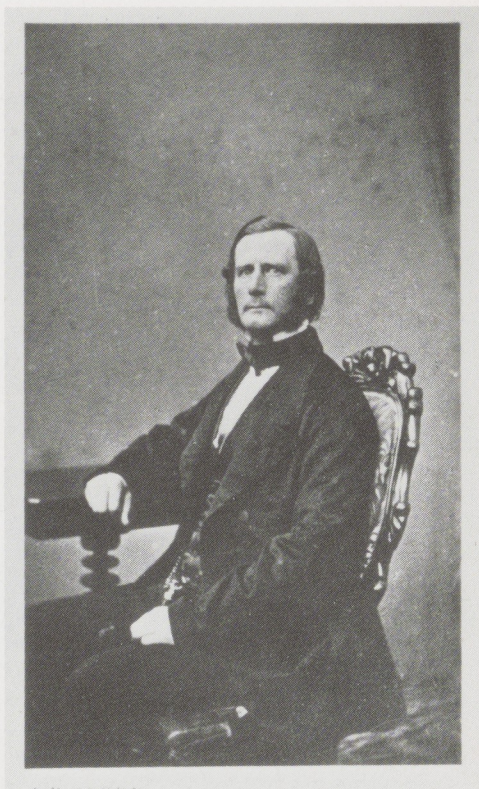
TWEEHOOFDIGE DIRECTIE MET COMMISSIE VAN TOEZICHT 1876/77-1883

Johann Wilhelm Kaiser (1813-1900)¹⁰, directeur van het Rijksmuseum 1875-1876, directeur van het Rijksmuseum van Schilderijen 1876-1883 (afb. 15).

In 1850 lid van de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut. Volgde in 1859 zijn leermeester A. B. B. Taurel op als directeur van de Graveerschool der Koninklijke

Afb. 6. H. A. Klinkhamer (1810-1872), tweede opzichter 1836-1850, eerste opzichter 1850-1872. Foto. Rijksprentenkabinet (coll. Franken), Amsterdam.

Afb. 7 (onder). J. W. Pieneman (1779-1853), directeur 1844-1847, lid Raad van Bestuur 1847-1853. Gravure door J. W. Kaiser (1813-1900). Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

Afb. 8. J. de Vries (1776–1853), lid Commissie van Toezicht 1844–1847, lid Raad van Bestuur 1847–1852. Litho door M. Calisch (1819–1870), gedateerd 1836. Hist. Top. Atlas, Gem. Archiefdienst, Amsterdam.

Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. In 1861 lid van de Raad van Bestuur van het Rijksmuseum. In 1870 benoemd tot hoogleraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, welke benoeming voortvloeide uit de reorganisatie van de academie. Eind 1874 trad Kaiser voor het eerst op als directeur van het Rijksmuseum;

op 5 februari 1875 volgde zijn officiële aanstelling, bij welke gelegenheid hij aftrad als lid van de Raad van Bestuur. Op 11 juli 1876 werd Kaiser ontheven van het beheer over het Prentenkabinet en bevestigd als directeur van het Rijksmuseum van Schilderijen; tegelijkertijd werd J. Ph. van der Kellen benoemd tot directeur van het Rijksprentenkabinet.

De Commissie van Toezicht werd ingesteld bij k.b. van 11 januari 1877, nr. 32. Alle leden van de eind 1876 opgeheven Raad van Bestuur namen zitting in de commissie met uitzondering van J. de Vos Jzn, die wegens zijn hoge leeftijd ontslag nam. De plaatsen van Kaiser en De Vos werden ingenomen door Gerard Adriaan Heineken (1841–1893;

afb. 18) en jhr. Jan Pieter Six (1824–1899; afb. 19). De commissie, die op 17 mei 1922 zou worden opgeheven, was dus aanvankelijk als volgt samengesteld: L. M. Beels van Heemstede, voorzitter; G. A. Heineken, secretaris; jhr. W. van Loon, C. Cunaeus en jhr. J. P. Six. Bij ministerieel besluit van 1 maart 1877, nr. 27, werd het *Regelement van Beheer van 's Rijksmuseum van Schilderijen en 's Rijksprentenkabinet* van kracht. Publicaties: *Voorstel tot reorganisatie der Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten*, Amsterdam 1869. *Curiosités du Musée d'Amsterdam; Facsimile d'estampes de maîtres inconnus du xve siècle*, Utrecht/Leipzig/Paris 1865. *Beschrijving der schilderijen in het Museum van der Hoop*, Amsterdam 1865. *Is een academie van beeldende kunsten nodig?*, Zwolle 1868. *De Hollandsche school uit de kunstverzameling der Heeren Six*, Nijmegen/Amsterdam 1874–1878. *Beschrijving der schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam met historische aanteekeningen en facsimile's der naamteekens*, Den Haag 1880.

Johan Philip van der Kellen (1831–1906)¹¹, directeur van het Rijksprentenkabinet 1876–1896 en 1898–1903 (afb. 21). Aanvankelijk graveur bij de Rijksmunt te Utrecht, evenals zijn vader en grootvader. Deskundig verzamelaar van prenten. Op 11 juli 1876 benoemd tot directeur van het Rijksprentenkabinet en op 19 januari 1877 als zodanig geïnstalleerd door Kaiser. Publicaties: *Le peintre graveur hollandais et flamand*, Utrecht 1866. Voorts de catalogus van de verz. De Ridder (1874) en oeuvre-catalogi van het grafische werk van Jan en Caspar Luiken (1871), Jan van de Velde (1883) en Michel Le Blon (1900).

HOOFDDIRECTEUR OVER TWEE DIRECTIES
MET COMMISSIE VAN TOEZICHT
1883–na 1885

Frederik Daniël Otto Obreen (1851–1896)¹², hoofd-directeur van het Rijksmuseum en directeur van het Rijksmuseum van Schilderijen 1883–1896 (afb. 24). Van 1879–1883 directeur van het Museum

Afb. 9. A. Brondgeest (1786-1849), lid Commissie van Toezicht 1844-1847, lid Raad van Bestuur 1847-1849. Tekening door hemzelf, gedateerd 19 oktober 1846. Rijksprentenkabinet (coll. Gerritsen), Amsterdam.

Boymans en adjunct-bibliothecaris en -archivaris van Rotterdam. Op 1 juni 1883 benoemd tot hoofddirecteur van het Rijksmuseum met ingang van 1 juli en tot directeur van het Rijksmuseum van Schilde-

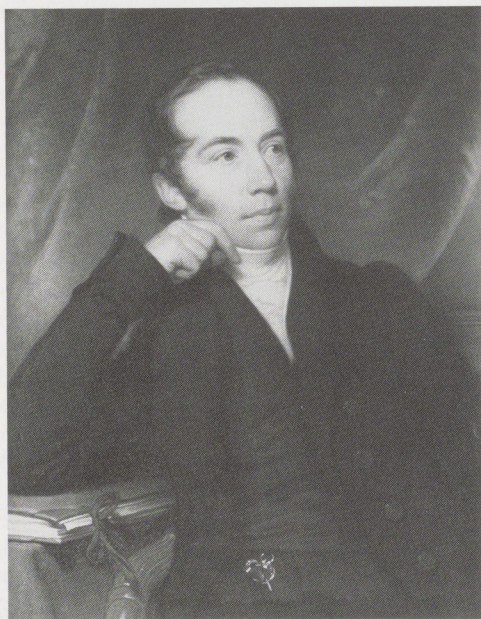
rijen met ingang van 1 oktober. Het directoraat van het Rijksprentenkabinet werd sinds 1876 vervuld door J. Ph. van der Kellen. Obreen's benoeming hing samen met de reorganisatie van het beheer van het

Afb. 10. P. E. H. Praetorius (1791–1876), lid Commissie van Toezicht 1844–1847, lid Raad van Bestuur 1847–1875. Schilderij door Ch. H. Hodges (1764–1837). Particuliere verzameling.

Rijksmuseum met het oog op de aanstaande verhuizing; het nieuwe reglement werd vastgesteld bij K.B. van 4 maart 1883, nr. 33. De officiële opening van het nieuwe museumgebouw aan de Stadhouderskade vond plaats op 13 juli 1885.

Publicaties: *Archief voor Nederlandse kunstgeschiedenis*, 7 delen, Rotterdam 1877–1890. *Beschrijving der schilderijen en*

beeldhouwwerken in het Museum te Rotterdam gesticht door F. J. O. Boymans, Rotterdam 1880. *Wegwijzer door 's Rijks Museum te Amsterdam*, Schiedam 1887. *Le Musée de l'Etat à Amsterdam*, Paris 1887.

Personeel

De directie van het Rijksmuseum beschikte van 1814 tot 1885 over de volgende staf- en personeelsleden:

1814–1825 eerste, tweede en derde opzichter, bode

1825–1876 eerste en tweede opzichter, bode, oppasser(s)

1876–1885 eerste opzichter (onder-directeur Rijksprentenkabinet), bode, oppassers.

De opzichters (conservatoren) waren belast met het dagelijks beheer van het prentenkabinet (eerste opzichter) en de schilderijenverzameling (tweede opzichter); de derde opzichter assisteerde de eerste en fungeerde als klerk.

Het aantal oppassers werd in 1826 uitgebreid tot drie, in 1836 tot vier en in 1859 tot zes. De functie van portier werd meestal vervuld door de eerste oppasser, soms door de bode. Hoe de inwoning ter beveiliging tegen brand en inbraak in de loop der jaren was geregeld, kon slechts gedeeltelijk worden vastgesteld: Apostool (dir.) 1816–1844, Lamberts (1ste opz.) 1844–1850, Klinkhamer (1ste opz.) 1850–1852, Engelberts (1ste opz.) 1864–1874 (allen begane grond), Van Santen (1ste opp.) sinds 1826 (tweede verdieping), Van der Wiel (2de en 1ste opp.) 1845–1864 (kelder), De Graaf (3de opp.) 1870–1875 (zolder), Jansen (1ste opp.) sinds 1883.

EERSTE OPZICHTER

1814–1821 *Jean George Teissier* (1750–1821)¹³. Schilder en schilderijen-hersteller. Sedert 1778 lid van het Genootschap Pictura in Den Haag, waarvan hij in 1808 een der directeuren was. Op 3 december 1808 benoemd tot opzichter van het Koninklijk Museum in Den Haag als opvolger van J. G. Waldorp. In februari 1809, toen het museum van Den Haag naar Amsterdam was verplaatst, naar Amsterdam gekomen. Overleed op 20 november 1821.

1822–1824 *François Jules Mensart* (1760/61–1824)¹⁴, afb. 3. Kunsthandelaar. Door Apostool aangesteld wegens zijn grote kennis van prenten en schilderijen.

1824–1850 *Gerrit Lamberts* (1776–1850)¹⁵, afb. 4. Nam in 1793 de Amsterdamse boekhandel van zijn vader over. Volgde in 1809 enig kunstonderwijs bij het Tekendepartement van Felix Meritis. Heeft vooral veel topografische tekeningen gemaakt. Tevens graficus en prentverzamelaar. Maakte in 1838 enkele tekeningen van het interieur van het Rijksmuseum in het Trippenhuis. Sedert 1844 doof en later in toenemende mate hulpbehoevend. Woonde na de dood

Afb. 11. W. J. M. Engelberts (1809–1887), surnummerair 1848–1850, tweede opzichter 1850–1872, eerste opzichter 1872–1874. Tekening door hemzelf. Rijksprentenkabinet (coll. Gerritsen), Amsterdam.

van Apostool (1844) zes jaar in het Trippenhuis, omdat de nieuwe directeur Pieneman zich daar niet wenste te vestigen. Publicaties: *Lijst der onderscheidene verzamelingen, welke sedert den jare 1826 zijn bijeen gebragt door Gerrit Lamberts*, Amsterdam 1836.

1850–1872 Hendrik Abraham Klinkhamer (1810–1872)¹⁶, bij bevordering (afb. 6). Makelaar in tabak, kunstliefhebber en amateurtekenaar. Zoon van mr. J. F. Klinkhamer, advocaat en notaris te Amsterdam. Zijn broer sneuvelde in 1830 voor Antwerpen als luitenant-ter-zee. Volgde het Teken-departement van Felix Meritis. Maakte later enkele kopieën van prenten en

schilderijen in het Rijksmuseum. In 1836 benoemd tot tweede opzichter. In 1839 lid van de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut. Assisteerde Lamberts in het prentenkabinet sinds 1847. Woonde na de dood van Lamberts van 1850–1852 in het Trippenhuis. In 1868 berispt door de Raad van Bestuur wegens zijn gewoonte te laat te komen.

Publicaties: *Les estampes indécris du Musée d'Amsterdam*, Bruxelles 1857. *Kleederdragten zaamgelezen uit eenige zeldzaame prenten, berustende op 's Rijks Museum te Amsterdam*, Amsterdam 1863. *Academie of museum; Eenige denkbeelden over de kunst in Nederland*, Amsterdam 1870.

1872–1874 Willem Jacobus Matheus Engelberts (1809–1887)¹⁷, bij bevordering (afb. 11). Schilder en etser. Leerling van de academies in Amsterdam (1825) en Antwerpen (1826–1830). Na sinds 1848 werkzaam te zijn geweest als surnummerair werd hij in 1850 aangesteld als tweede opzichter. Inwonend sedert 1864. Werd in juni 1874 geestesziek en moest buiten de stad gaan wonen; nam op 21 september ontslag. Zijn zoon W. E. H. Engelberts verving hem in de periode juni–oktober en woonde in die tijd in het Trippenhuis. De toestand van Engelberts gaf aanleiding tot de roddel, dat hij zou hebben gestolen uit het prentenkabinet en dat men hem krankzinnig had verklaard om dit te verheimelijken. *De ongelukkige toestand van Engelberts horende bespreken* in de zalen van Arti et Amicitiae zou iemand hebben gezegd: *Och kom! hy zal teekeningen van Rembrandt gestolen hebben en nu wordt dat maar zoo gesust.*

1874–1875 Petrus Kiers (1807–1875)¹⁸, bij bevordering (afb. 20). Schilder, etser en lithograaf. Leerling van de Amsterdamse academie (1825–1826). In 1873 benoemd tot tweede opzichter. Werd in november 1874, kort na zijn bevordering tot eerste opzichter, ziek. Op voorstel van het College van Rijksadviseurs gelaste de minister toen de voorlopige sluiting van het prentenkabinet¹⁹. Het kabinet werd als Rijksprentenkabinet heropend op 1 februari 1876.

Afb. 12. N. Pieneman (1809–1860), lid Raad van Bestuur 1852–1858. Gravure door A. B. B. Tawel (1794–1859) naar J. C. Hamburger (1809–na 1871). Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

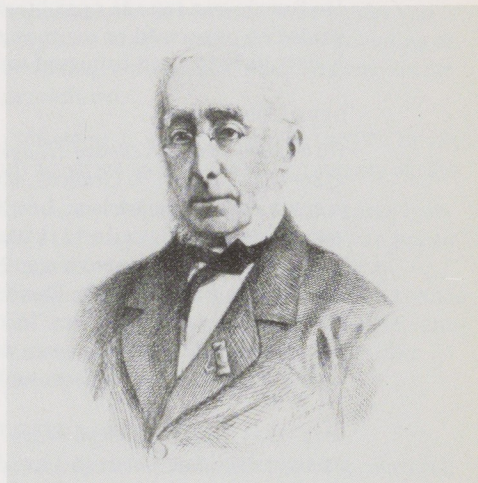
1876–1884 *Adriaan Daniël de Vries Azn.* (1851–1884; afb. 22)²⁰. Bemiddeld prentverzamelaar. Van 1877–1882 secretaris en van 1882–1884 conservator van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam. Stichter van de Atlas van Amsterdam. Stichtte in 1883 met De Roever het kunsthistorische tijdschrift *Oud-Holland*. Met ingang van 1 januari 1876 benoemd tot eerste opzichter (onder-directeur van het Rijksprentenkabinet). De Raad van Bestuur had hem voorgesteld als directeur van het Rijksprentenkabinet maar Victor de Stuers had deze benoeming voorkomen ten gunste van J. Ph. van der Kellen.

Publicaties: *Catalogus van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap*, Amsterdam 1877. *Catalogus der schilderijen in het Museum Kunstliefde te Utrecht*, Utrecht 1885.

TWEDE OPZICHTER

1814–1825 *Benjamin Wolff* (1758–1825)²¹. Schilder en tekenaar. Geboren te Dessau. Na leertijd in Berlijn werkzaam te Dresden, Wenen, Rome, Livorno en Parijs. Vestigde zich in 1804 in Amsterdam. Door Lodewijk Napoleon benoemd tot professor in de tekenkunde aan de op te richten academie, die tijdens diens bewind niet meer tot stand is gekomen. In 1814 aangesteld als tweede opzichter met de belofte van benoeming tot professor aan de academie. Bij de oprichting

Afb. 13. J. de Vos Jzn (1803–1878), lid Raad van Bestuur 1853–1876. Ets door P. J. Arendzen (1846–1932). Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

van de academie in 1817 werd echter iemand anders benoemd. Hield zich in het museum ondermeer bezig met het onderhoud van de schilderijen.

1825–1836 *Meindert Henricus Lighthart* (1790/91–1836)²², bij bevordering. Volgde van 1813–1821 een militaire loopbaan, welke hij beëindigde als luitenant van de schutterij. Was eigenaar van een fabriek maar zijn zakelijke bezigheden lieten hem veel vrije tijd. Sprak verschillende talen. In maart 1825 benoemd tot derde opzichter en in november van dat jaar bevorderd.

1836–1850 Klinkhamer. In 1850 bevorderd tot eerste opzichter als opvolger van Lamberts.

1848–1872 Engelberts. Per 1 januari 1848 benoemd tot surnummerair buiten bezwaar van 's lands schatkist ten einde Klinkhamer meer in de gelegenheid te stellen de hulpbehoevende Lamberts te assisteren in het prentenkabinet. In 1850 volgde hij Klinkhamer op. In 1872 bevorderd tot eerste opzichter als opvolger van Klinkhamer.

1873–1874 Kiers²³. Eerdere kandidaten voor deze functie waren J. Ph. van der Kellen, die echter een te hoog salaris verlangde, en F. Molenaar, die zijn sollicitatie introk. In 1874 bevorderd tot eerste opzichter als opvolger van Engelberts.

De functie van tweede opzichter bleef sindsdien onvervuld en werd opgeheven toen Kaiser in 1876 werd benoemd tot directeur.

DERDE OPZICHTER

1816–1821 *James Neuman Hodges* (ca. 1786–1821; afb. 2)²⁴. Graficus, uitgever van prenten en kunsthandelaar. Leerling van zijn vader Ch. H. Hodges. In 1813 aangesteld tot beheerder van de prentenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag als opvolger van J. A. L. Millies. In 1816 verzorgde hij de verhuizing van deze verzameling naar het Rijksmuseum.

1822–1825 *François Joseph Mahy*²⁵. Koopman, amateur schilder. Reeds in 1808 door Apostool aangesteld als bediende. Had na 1810 een ander bestaan moeten kiezen, omdat zijn salaris niet werd uitbetaald. Klerk van Apostool toen hij secretaris was van het Syndicaat der Nederlanden (1815–1823). Had assistentie verleend tijdens de ziekte van Hodges, die hij opvolgde. Per 1 januari 1825 benoemd tot Adjunct-Commies bij het Syndicaat der Nederlanden.

1825 Ligthart²⁶. Benoemd in maart en in november bevorderd tot tweede opzichter als opvolger van Wolff. De functie van derde opzichter werd opgeheven.

BODE

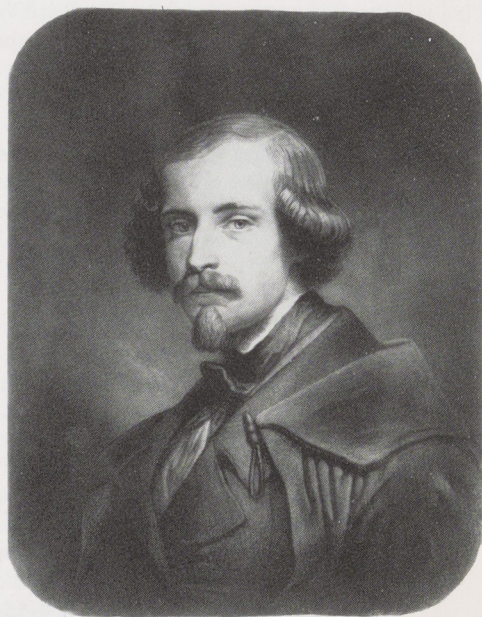
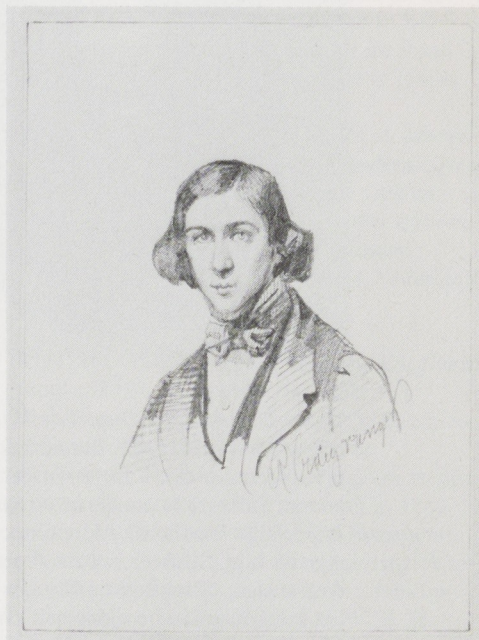
1809–1832 *Rudolph de Bruijn* (1774/75–1832)²⁷. Als jongeman een aantal jaren bediende bij het Kabinet van Willem v in Den Haag, totdat dit in 1795 werd overgebracht naar Parijs. Vermoedelijk sedert de opening in 1800 werkzaam bij de Nationale Konst-Gallery in Den Haag en meeverhuisd toen deze verzameling in 1808 werd overgebracht naar Amsterdam. In 1809 bevorderd tot bode. Maakte zich verdienstelijk als lijstenmaker, behanger en stoffeerder.

1832–1851 *Johannes Martinus Graichen* (gest. 1851)²⁸, bij bevordering. In 1826 benoemd tot tweede oppasser.

1851–1884 *Jan Harmse Arnhardt* (1814/15–1884)²⁹, bij bevordering. In 1844 benoemd tot

Afb. 14. *P. L. Dubourcq* (1815–1873), lid Raad van Bestuur 1853–1873. Tekening door *R. Craeyvanger* (1812–1880). Rijksprentenkabinet (coll. Gerritsen), Amsterdam.

Afb. 15 (onder). *J. W. Kaiser* (1813–1900), lid Raad van Bestuur 1861–1875, directeur Rijksmuseum 1875–1876, directeur Rijksmuseum van Schilderijen 1876–1883. Zwartekunstprent door hemzelf. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

Afb. 16. Jhr. W. van Loon (1827-1890), lid Raad van Bestuur 1875-1876, lid Commissie van Toezicht 1877-1884. Schilderij door anonymus. Stichting Van Loon, Amsterdam.

eerste oppasser. Sedert 1851 tevens portier. Sedert 1874 inwonend.

1884-1887 *Abraham van der Reijden* (1854-1887)³⁰.

EERSTE OPPASSER

1825-1843 *Hermanus van Santen* (1774-1843; afb. 5)³¹. Van 1822-1824 door de eerste opzichter Mensart tijdens diens ziekte voor eigen rekening als vervanger gebruikt. Daarna door Apostool voor vier dagen per week in dienst gehouden. Sedert 1826 inwonend op de tweede verdieping.

1843 *Hermanus Wilhelmus van Lentkoop*³². Benoemd op 2 mei 1843. Op 25 augustus gearresteerd wegens diefstal van G. Hoet, *Willem Hadriaan van Nassau en zijn gezin* (cat. 1976, inv. nr. A 163) en veroordeeld tot vijf jaar gevangenis. Het schilderijtje werd spoedig teruggevonden.

1844-1851 *Arnhardt*. In 1851 bevorderd tot bode.

1851-1859 *A. Veerling*.

1859-1866 *F. van der Wiel* (gest. 1866)³³, bij bevordering. In 1844 benoemd tot tweede oppasser. Sinds 1859 tevens conciërge en

brandmeester. Inwonend in de kelder van 1845 tot 1864, in welk jaar hem inwoning en bewaking werden ontnomen wegens slechte gezondheid.

1866-1873 *L. L. E. Bols* (geb. 1793)³⁴. In 1873 op 80-jarige leeftijd ontslagen wegens ziekte.

1873-1907 *Johannes Theodorus Jansen* (geb. 1838; afb. 23)³⁵. Voormalig agent van politie. Sinds 1875 portier, in welke functie hij meermalen nuttig is geweest voor het kennen van verdachte personen. Krijgt in 1878 een warme jas en een waterstooft. Sinds 1883 inwonend.

TWEDE OPPASSER

1826-1832 *Graichen*. In 1832 bevorderd tot bode.

1832-1844 onbekend.

1844-1859 *Van der Wiel*. In 1859 bevorderd tot eerste oppasser.

1859-1863 onbekend.

1863- ? *Gerardus Hellekes* (geb. 1813/14)³⁶. Tot 1876 in los dienstverband.

DERDE OPPASSER

1826-1851 *G. H. Spijs* (gest. 1851)³⁷.

1851-1856 *J. van der Haas*. Tot 1851 bode van het Koninklijk Instituut.

1856-1870 *Cornelis Bell*³⁸.

1870 *C. F. Keyzer Dzn*³⁹. Van februari tot september inwonend ter assistentie van de eerste opzichter Engelberts.

1870-1875 *J. P. de Graaf* (gest. 1875)⁴⁰. Inwonend op zolderkamer waar na zijn dood wandluis werd geconstateerd.

1875-1894 *Johannes Hermanus Harmsen* (geb. 1821)⁴¹. In los dienstverband tot 1876. Zorgt in 1876 als jongste oppasser voor brandstof, kachels en reparaties.

VIERDE OPPASSER

1836-1860 *C. F. Brown*⁴².

1860-1878 *Johannes Frans Zundert van der Zaan* (1810/11-1878)⁴³. In los dienstverband tot 1876.

1878–1894 *Johan Lodewijk Tempelman Plat* (geb. 1821)⁴⁴.

VIJFDE OPPASSER

1859–1873 *Smit* (gest. 1873)⁴⁵.

1873–1893 *Jan Stroeve* (geb. 1822)⁴⁶. In los dienstverband tot 1876.

ZESDE OPPASSER

1859–1873 *J. F. Duverger* (gest. 1873)⁴⁷.

1873–1900 *Jan Pieter van der Zon* (geb. 1828)⁴⁸. In los dienstverband tot 1876.

SCHOONMAAKSTER

1852– ? *M. E. Abrams*⁴⁹.

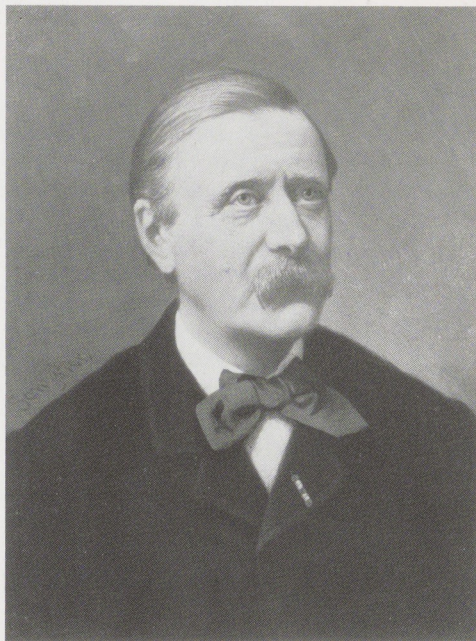
Taakverdeling

In 1814 dacht Apostool de bewaking als volgt te organiseren, zodra het museum in het Trippenhuis zou zijn gevestigd⁵⁰: *Inde twee Grootte Voorzalen ieder een opzigter; In de in een loopende Vier agter Kamers een opzigter en een bediende; In de twee Kamers geschikt voor de Rariteiten een bediende.* Uitbreiding van het personeel met een portier achtte hij nodig maar een conciërge kon worden uitgespaard, indien de directeur en eventueel ook één van de bedienden in het Trippenhuis zouden kunnen inwonen. Tenslotte wees hij er op, dat het personeel bijna alle vreëmdelingen te woord zou kunnen staan, omdat iedereen Frans sprak, Wolff bovendien Duits en Italiaans en Hodges Engels.

In 1825 heeft Apostool tevergeefs getracht te voorkomen, dat de post van derde opzichter werd opgeheven⁵¹. Hij verklaarde, dat het personeel sinds 1808 niet was veranderd maar dat de werkzaamheden enorm waren toegenomen. *De Eerste Opzigter de Hr. Lamberts is onder myn opzigt en met myne assistentie bezig met het formeeren van een Katalogus van het Prentkabinet... De ze Opzigter, de Heer Wolff is een tamelyk goed Schilder; hy is zeer bejaard en dikwerf ongesteld; aan hem is onder myn opzigt verbleven de zorg voor het schoonhouden en vernissen der Schilderyen met behulp der andere geëmployeerden, en wat daar verder*

Afb. 17. *C. Cunaeus* (1828–1895), lid Raad van Bestuur 1875–1876, lid Commissie van Toezicht 1877–1884. Schilderij door *H. A. Sangster* (1825–1901). Centraal Museum, Utrecht.

Afb. 18 (onder). *G. A. Heineken* (1841–1893), lid Commissie van Toezicht 1877–1884. Houtgravure naar foto. Rijksprentenkabinet (coll. Franken), Amsterdam.

Afb. 19. Jhr. J. P. Six (1824–1899), lid Commissie van Toezicht 1877–1884. Schilderij door A. Allebé (1838–1927), gedateerd 1882. Collectie Six, Amsterdam.

aan te doen mogt zyn; op de Twee publieke dagen neemt hy ook mede het opzigt waar. De 3e Opzigter is belast met het Schryfwerk, het Copieeren en in het net schryven der Correspondentie, het adsisteeren by het maken der voorm. Prent Katalogus, het in het net schryven van derzelve en het mede toezigt houden op de publieke dagen. Op deeze dagen, Donderdag en Vrydag, is de dienst der Geëmployeerden aldus: In de groote Voorzaal de 2de Opzigter, in een der twee Zalen op de tweede Verdieping de Eerste Opzigter, en in de andere de Bode. In de 4 Zalen van de Agtergevel die in een lopen de 3de Opzigter en nog een ander die my bekend en vertrouwd zynde in het bovenste gedeelte van het Huis in een Kamer ongeschikt voor de plaatzing van

Afb. 20. P. Kiers (1807–1875), tweede opzigter 1873–1874, eerste opzigter 1874–1875. Tekening door H. L. Müller (1806–1843). Rijksprentenkabinet (coll. Gerritsen), Amsterdam.

Schilderyen woont, en daar hy eenigsints goeod is deeze dienst voor niet waarneemt. Wie dit was, is niet duidelijk; mogelijk R. Draak, die in 1822 in tijdelijke dienst is als opzigter/portier tijdens ziekte van Teissier en Hodges maar over wie later niets meer wordt vernomen⁵².

Nadat de tweede opzigter Ligthart op 8 augustus 1836 was overleden, meende de minister dat nu ook deze post wel kon worden opgeheven. Apostool schreef een lange protestbrief, waarmee hij ditmaal succes oogste⁵³. Hij beschikte op dat moment over een formatie van twee opzichters (Lamberts en de overleden Ligthart), twee vaste oppassers (Van Santen en Graichen) en twee buitengewone oppassers (Spies en

Brown), die hij zelf bezoldigde. Graichen was tevens bode. De volgende passage uit deze brief geeft een levendig beeld van hun werkzaamheden: *De Eerste opzigter is telken dage bezig met het uitzoeken der menigte van de uit Frankryk door my teruggevoerde Prenten en thans wel met die, welke behoren tot de Oude Italiaansche School (zynde die der Oude Nederlandsche en Oude Duitsche School thans uitgezocht, geschikt en geregistreerd), die te zoeken in en te schikken naar de Werken van den beroemden Duitscher A. Bartsch (en andere Autheuren, welkers Werken thans ten rigtsnoer verstrekken voor byna alle Buitenlandsche Prent kabinetten); die te vinden en ordelyk te plaatzen vereischt groote kennis, tyd en naauwkeurigheid, te meer daar er zeer vele exemplaren gevonden worden, die men nergens elders aantreft. Deze zoeking en schikking, die allezins moeielyk en omslagtig is, vorderd zyne voortdurende werkzaamheid, waarby hy, behalve zyn verder toezigt, zich nog dikwerven moet bezig houden met aan Liefhebbers en Vreemdelingen van tyd tot tyd naar hun verlangen eenige Prenten of geheele Werken van de onderscheidene graveurs ter beschouwing voor te leggen, te zorgen voor de Conservatie van dezelve, herschikking en berging, terwyl de Tweede opzigter door my belast was met het Schryfwerk, het over of in het net schryven der door den eerste opzigter vervaardigde kladregisters, het toezigt houden over het groot aantal der aan het Museum studeerende Personen, de bewaring en behoeding der Schilderyen naar welke die personen dagelyks (immers op de drie stille dagen) werkzaam zyn, en eindelyk om nog buiten het algemeen overzigt ten antwoord te staan en aanwyzing te doen aan die Vreemdelingen die zulks in hunne Landtaal verlangen mogten en waartoe iemand de Fransche, Engelsche en Duitsche talen magtig onmisbaar is. Verder zy het my vergund nog hier by te mogen voegen dat de twee vaste bedienden aanhoudend hunne bezigheden vinden, de Eerste H. van Santen (die op de boven Zalen een klein kamertje tot woning heeft) zorgt voor de orde by het gaan en komen der Studeerende personen, met het toezigt telken dage by de bezigtiging van de onderscheidene Zalen, met de schoonhouding*

Afb. 21. J. Ph. van der Kellen (1831–1906), directeur Rijksprentenkabinet 1876–1896 en 1898–1903. Litho door J. P. Veth (1864–1925), gedateerd 1897. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

Afb. 22 (onder). A. D. de Vries Azn. (1851–1884), eerste opzichter (onder-directeur Rijksprentenkabinet) 1876–1884. Foto. Rijksprentenkabinet (coll. Franken), Amsterdam.

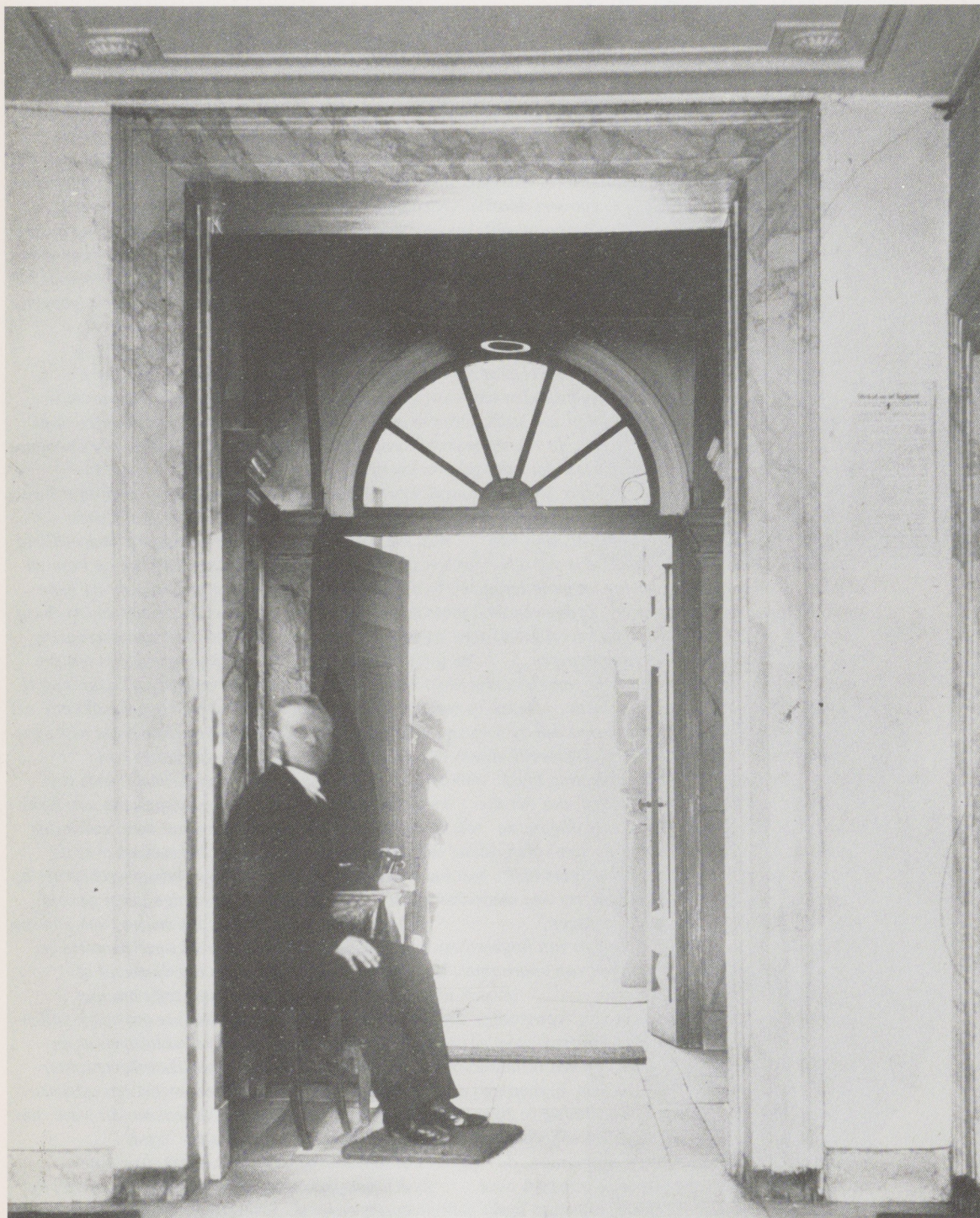

en luchtig der Vertrekken, draagt, voor hy zich ter rust begeeft, zorg voor Vuur en Licht, Sluiting, Lekkagien enz. waardoor zyne post, waarvoor hy 's Jaarlyks van 's Ryks wege geniet f 250 insgelyks hoogstnoodzakelyk is. De andere vaste oppasser J. M. Graichen helpt hem in dat alles en wel voornamelyk by de bezigting van het Museum, het welk telken dage, geene uitgezonderd, veel zoo wel door Vreemdelingen als Ingezetenen bezogt wordt. Voorts met de opening en sluiting der voordeur by hunne komst en vertrek op de stille dagen der week. De persoon van Brown is op de publieke dagen (Donderdag en Vrydag) belast met de doorlating der bezoekers, welkers getal somwylen zeer groot is, zoo dat men wel eens zeer veel moeite heeft om ongeregeldheden te beletten. De aandrang is somwylen zoo sterk, dat men de vertrekkende personen de voordeur niet kan uitlaten zonder gevaar van door de indringende overrompeld te worden; in dat geval is er eene, hoewel elendige uitgang in een steegje achter door den tuin, die als dan van moedwil of schending niet geheel is vry te houden. Hy neemt in bewaring en geeft terug de Rottingen, Regenschermen, Zydgeweeren, Pakjes etc. waar mede de bezoekers dikwerf belast zyn. Eindelyk de vierde oppasser G. H. Spies houdt op de publieke dagen mede het toezicht op de bewaring en orde... Het personeel moge, in vergelyking met dat by andere Koninklyke Kabinetten uitgebreid schynen, by de opgegevene verdeling blykt het, dunkt my met eerbied gezegd, dat het niet te talryk is. Hier komen toch alle dagen, de Zaterdag of schoonmaakdag en somwylen de Zondag voor doortrekkende Reizigers niet uitgezonderd, duizende beschouwers van allen rang en stand het Museum bezigtigen, waaronder dikwerf Vreemdelingen van hogen rang en veele met aanbevelingen van voorname personagien voorzien.

Toen de minister na de dood van Apostool, die stierf op 10 februari 1844, informeerde bij de beide opzichters, Lamberts en Klinkhamer, hoe het stond met hun instructies, bleken zij bij hun benoeming slechts mondeling te zijn geïnstrueerd; wel hadden zij een schriftelijke brandinstructie ontvangen⁵⁴. Pieneman, de nieuwe directeur, rapporteerde ongesteld over de wantoestand, die hij in het museum had

aangetroffen⁵⁵: *Het is Uwe Excellentie, volgens opgamelde missive van 1 April j.l. N. 153 teregt gebleken dat deze beambten geheel zonder instructie zyn, waaruit noodwendig ordeloosheid, gevaarlyk voor de aanvertrouwde zaak, moest volgen. Dezer dagen my des morgens naar het Museum begevende, was ik in de verbeelding aldaar den 1 en 2 opzigter te zullen vinden; doch beiden waren absent, en kwamen eerst tegen elf uren en later op hunnen post, terwyl het Museum volgens gewoonte van 's morgens 10 tot 's namiddags 3 uren voor het publiek en de vreemdelingen dagelyks geopend en dan onverantwoordelyke oppassers toevertrouwd is. Sedert een paar dagen, wegens eene verkoudheid, myne kamer moetende houden en wetende dat vreemde werklieden bezig waren om de beneden zaal van het Museum voor de aanstaande openbare vergadering van het K. N. Instituut in gereedheid te brengen, welke lieden door hun getimmerte welligt de schilderyen konde beschadigen, heb ik in deze myne bezorgdheid verneemen of de Heeren opzigtters op hunnen post waren, tevens met verzoek om my eene voor hun gereedgemaakte rooster ter invulling dadelyk terug te zenden; tot myne verbazing ontving ik berigt dat zy des middags ten één ure er zich nog niet bevonden en heden nog te vergeefsch wachtende ben. Uwe Excellentie zal dus wel gevoelen dat ik op deze wyze niet veel hulp van die Heeren verwachten kan. Gerrit Lamberts 1 opzigter, heeft reeds den ouderdom van ruim 67 jaren, geniet een Ryks jaarwedde van f 1000 en was door wylen den Hr Apostool belast met het toezigt over de prenten, aan wier onafgewerkte beschryving hy zich vroeger gedurende eenige jaren geweid heeft, doch welke werkzaamheden, ook zoo my gebleken is, wegens gebrek aan memorie en daarmede gepaard gaande doofheid of infirmitieit (een hinderpaal zelfs om met vreemdelingen om te gaan) te moeielyk vallen om dat werk met vrucht te voltooyen en in order te brengen. De Heer Lamberts echter nog onmisbaar zynde zoo wordt een adsistent hier zeer noodzakelyk, vooral om dit werk aan te leeren en voort te zetten. Aangezien de Heer Hendrik Abraham Klinkhamer 2e opzigter, oud 34 jaren met het toezigt over de schilderyen belast is, zoo zou hy*

Afb. 23. De portier van het Rijksmuseum, waarschijnlijk J. Th. Jansen (geb. 1838), eerste oppasser 1873-1907 (portier sinds 1875). Foto, 1880/85. Hist. Top. Atlas, Gem. Archiefdienst, Amsterdam.

Afb. 24. F. D. O. Obreen (1851–1896), hoofddirecteur Rijksmuseum en directeur Rijksmuseum van Schilderijen 1883–1896. Foto. Rijksprentenkabinet (coll. Franken), Amsterdam.

zich met de prentkunst niet moge bezighouden (waarvan hy trouwens ook geen behoorlyke kennis heeft), maar zyne attentie bepaaldelyk behoren te vestigen op de schilderyen en toe te zien dat jeugdige schilders en schilderessen by het copieren de kunstwerken niet beschadigen, zoo als, helaas!, maar al te veel gebeurt en plaats gehad heeft. Ik acht het dus van groot

gewicht dat by de reorganisatie van 's Ryks Museum ook voor deze heeren eene tydsbepaling van wege Uwe Excellentie wierde vast gesteld, houdende: dat zy dagelyks (zon- en feestdagen uitgezonderd) van des morgens 9 tot 4 uren in het lokaal aanwezig zyn, behoudens zoodanige nadere instructie als in overeenstemming met den directeur in het belang van het Museum zal noodig geacht worden.

In juli 1844 werden de instructies, die Pieneman had opgesteld voor de opzichters en oppassers en zijn reglement voor kopiïsten bekrachtigd door de minister; zijn eigen instructie dateert van februari 1845⁵⁶. De Raad van Bestuur ontving haar instructie in 1847, het jaar waarin zij werd ingesteld⁵⁷. In 1859 rapporteerde de Raad van Bestuur

uitvoerig over de personeelsbezetting⁵⁸. Er waren toen twee opzichters (Klinkhamer en Engelberts), een vaste oppasser tevens inwonend conciërge en brandmeester (Van der Wiel), een bode/portier (Arnhardt) en drie oppassers (Brown, Bell en Smit). Arnhardt was tijdens de bezoekersuren portier en bewaakte ook de nabij gelegen prentkamer. Van der Wiel bewaakte twee zalen op de eerste verdieping (de indeling van het museum was inmiddels gewijzigd)⁵⁹, Brown, Bell en Smit zeven zalen op de tweede verdieping. Eén van hen verving de portier, wanneer deze in de prentkamer nodig was. De Raad wenste aan deze vijf oppassers er twee toe te voegen; men kreeg er slechts één (Duverger).

In 1873 werden nieuwe instructies opgesteld⁶⁰. In dat jaar vernemen we voor het eerst, wat de werkster allemaal had te doen⁶¹: *Daar de schoonmaakster heeft te zorgen voor het reinhouden van tien zaalen, het prentenkabinet en voorkamer, vier portaal, corridors, meer dan tachtig trapreden, benedengang en stoep, de laatste dagelyks, zoo geeft haar zulks eene nimmer afgebroken werkzaamheid, waarin zy niet zelden te kort schiet en door extra assistentie hulp moet vinden.* Nergens blijkt, dat die hulp is geboden.

Het jaar 1873 is ook het jaar, waarin het befaamde *Gids*-artikel van Victor de Stuers verscheen: *Holland op zijn smalst*⁶². Als sprekend voorbeeld van de volgens hem treurige manier waarop het nationale kunstbezit in de rijksmusea werd beheerd, schetste hij de situatie in het Rijksmuseum. Terecht is er recentelijk op gewezen, dat dit artikel niet als een donderslag bij heldere hemel is gekomen maar veeleer als de bui die men al lang kon zien hangen⁶³. De reeds door anderen op gang gebrachte maar te traag verlopende beweging voor een beter beheer van ons culturele erfgoed werd door De Stuers' pleidooi versneld en in goede banen geleid. Deze correctie op de traditionele zienswijze, die het *Gids*-artikel voorstelt als revolutionaire daad, is juist maar men beseft te weinig, dat het geschrift niet kritiekloos kan worden gehanteerd als historische bron. De meeslepende pleitbezorger De Stuers heeft de feiten wel eens wat aangedikt

terwille van de goede zaak en hij was niet altijd even goed geïnformeerd. Zeker wat het Rijksmuseum aangaat, was de toestand niet zo zwart als hij die heeft getekend. Volgens hem werd het museum na de dood van Apostool in 1844 slechts door twee opzichters en twee oppassers, die hij ouden van dagen noemt, bewaakt⁶⁴. In werkelijkheid waren er toen inderdaad twee opzichters, resp. 34 en 68 jaar oud, maar er waren (afgezien van de bode) vier oppassers, van wie er één 30 was (de anderen waren resp. in 1826, 1836 en 1844 in dienst gekomen; hun geboortejaren zijn mij onbekend). Als men weet, dat de Raad van Bestuur trouw elke maand vergaderde, vraagt men zich af of de volgende opmerking niet als aantijging moet worden gekwalificeerd⁶⁵: *De Raad van Bestuur, die eens in het jaar vergadert, bestaat uit vier personen, waarvan twee door hun hoogen ouderdom (83 en 72) buiten staat zijn zelfs de eerste verdieping te bereiken*. Praetorius, De Vos, Kaiser en Dubourcq waren toen resp. 82, 70, 60 en 58. Ontegenzeggelijk een bejaard college maar zelfs Praetorius kon toen de eerste verdieping nog wel halen. Als De Stuers vervolgens het geval aan de kaak stelt, dat zich *het laatste jaar* (dus in 1872) had voorgedaan, geeft hij een verkeerde voorstelling van zaken, hetgeen overigens weinig afdoet aan de kern van zijn betoog. Volgens hem moest er toen een nieuwe conservator voor de prenten worden benoemd en had men zowaar *de aangewezen man* (J. Ph. van der Kellen) voor die functie aangezocht maar had die man bedankt, omdat het salaris van 900 gulden hem veel te laag was. Dit zijn de feiten: de eerste opzichter Klinkhamer, die de prenten beheerde, was op 1 november 1872 gestorven. Op voorstel van de Raad werd de tweede opzichter Engelberts, die tot dusver de schilderijen had beheerd, benoemd tot zijn opvolger. Als opvolger van Engelberts opperde de Raad de prentenkenner Van der Kellen, die dus de beheerder van de schilderijen zou zijn geworden als hij zich niet had teruggetrokken omdat hij er financieel te veel op achteruit ging⁶⁶. *Van de specialiteit werd afgezien*, vervolgde De Stuers ironisch zijn vertekende versie van de

werkelijkheid, *en een ander persoon werd benoemd, en toen deze drie dagen later, bij het horen van de schitterende conditiën door den armen Nederlandschen staat aangeboden, bedankte, ging men over tot de aanstelling van den tegenwoordigen titularis, wiens eenig gebrek daarin bestaat, dat hij zich voor dit zijn vak, op 64 jarigen leeftijd, nog geheel en al moet bekwamen!*

Degene die na drie dagen bedankte voor de functie van tweede (niet, zoals de Stuers dacht, eerste) opzichter, was F. Molenaar⁶⁷, hoogstwaarschijnlijk de graficus Frans Molenaar (1821-1886). De *tegenwoordigen titularis* was de schilder, etser en lithograaf Kiers, inderdaad 64 jaar oud, die (maar dat kon zelfs De Stuers niet voorzien) het jaar daarop (1874) eerste opzichter werd maar wel voor korte tijd, want hij stierf in 1875. Daardoor kwam dan toch de weg vrij voor Van der Kellen, die in 1876 tot directeur van het Rijksprentenkabinet werd benoemd. Het was De Stuers zelf, per 1 juli 1875 benoemd tot chef-referendaris van de nieuwe afd. Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandse Zaken, die *de aangewezen man* tenslotte op de juiste plaats heeft gezet.

Nu de musea, mede door toedoen van De Stuers, betere kansen leken te zullen krijgen, stelde de Raad van Bestuur in 1875 een begroting op in het vertrouwen *dat Uwe Excellentie wenscht het museum te Amsterdam niet te laten voortbestaan zooals het jaren lang geweest is maar dat hy ook deze instelling in overeenstemming wenscht te brengen met de eischen der tyd*⁶⁸. Dat wenste de minister inderdaad maar niet op de manier waarop de Raad zich dat voorstelde. Sinds eind 1872 stond er een pro memorie post voor het stichten van een nieuw museumgebouw op de begroting en het had geen zin meer de bestaande behuizing nog op te knappen. In de marge van de brief van de Raad tekende hij dan ook aan: *Zoo veel mogelijk in statu quo houden. Alle moeite aanwenden om het nieuwe Museum te bekomen*⁶⁹. De Raad had ondermeer gevraagd *de oppassers van een uniformjas en hoofddeksel te voorzien opdat daardoor hunne houding meer in het oog zou vallen en zy meer gezag by het publiek zouden*

hebben. De geringe bezoldiging die zy ontvangen maakt dat tegenwoordig hunne kleding niet in overeenstemming is met de kunstschaten die zy te bewaken hebben. Zelfs dat bescheiden verlangen moest nog eens worden herhaald⁷⁰, voordat er aan werd voldaan; maar van 1876 af staat er dan toch een post op de jaarlijkse begroting voor kleding oppassers. In 1878 kreeg portier Jansen zelfs een warme jas en een waterstooft.

Noten

* De volgende artikelen gaan over de indeling van het Trippenhuys, over kopiïsten en fotografen, over conservering en restauratie, over beveiliging tegen brand en diefstal, over twee Engelse museum-enquêtes en over Potgieter en het Rijksmuseum. De reeks zal worden samengevat en aangevuld met gegevens over inrichting en publiek in een bijdrage tot een door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen geplande bundel met studies over het Trippenhuys en zijn bewoners.

¹ H. A. van Goch en M. E. 't Hart, *Het Trippenhuys*, Amsterdam 1945 (tweede, door 't Hart herziene uitgave; eerste uitgave 1922).

² Rijksmuseumarchief (hierna afgekort tot RMA), Staat van dienst van C. Apostool d.d. 10.2.1814 (ingekomen stukken, map A, 1814, nr. 19). Ibidem, Copyboeken (hierna afgekort tot CB) 3.12.1814, 4.8.1815, 22.3.1823, 1.6.1832, 8.8.1843, 11.2.1844. Michiel Jonker, Cornelis Apostool (1762–1844), cultureel ambtenaar, *Bulletin van het Rijksmuseum* 25 (1977), blz. 97–112.

³ RMA, CB 19.8.1815.

⁴ *Catalogue raisonné des tableaux et sculptures (du) Musée Royal de Tableaux Mauritshuis à La Haye*, La Haye 1935 (derde druk), blz. XVI–XIX. Th. H. Lunsingh Scheurleer, Geboorte en jeugdijaren van het Rijksmuseum, *Het Rijksmuseum 1808–1958: gedenboek (Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958), afl. 3–4), blz. 27. Th. H. Lunsingh Scheurleer, De stadhoudelijke verzamelingen, in *150 jaar Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Koninklijke Bibliotheek (en) Koninklijk Penningkabinet*, The Hague 1967, blz. 36–40.

⁵ RMA, CB 11.2.1844.

⁶ RMA, CB 8.4.1844, 31.12.1844, 14.3.1845.

⁷ RMA, CB 30.2.1847, 11.5.1847, 2.8.1849,

13.3.1852, 17.9.1852, 1.1.1854, 5.2.1858, 23.9.1859, 8.1.1861, 31.1.1861, 19.2.1861, 15.5.1873, 7.7.1873, 5.1.1875, 20.1.1875, 5.3.1875, 23.3.1875, 25.10.1876.

⁸ F. J. Duparc, *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*, Den Haag 1975, blz. 73–77, 87.

⁹ RMA, CB 16.9.1874.

¹⁰ RMA, CB 31.12.1874, 17.1.1875, 25.1.1875, 5.3.1875, 8.5.1883, 3.7.1883, 13.7.1883, 25.7.1883.

¹¹ RMA, CB 2.8.1876, 15.1.1877. K.G. Boon, Korte geschiedenis van de verzameling, in *Gids voor het Rijksprentenkabinet*, Amsterdam 1964, blz. 18–24. D. de Hoop Scheffer, Het afscheid van een directeur van 's Rijks Prentenkabinet, *Bulletin van het Rijksmuseum* 22 (1974), blz. 96–99. Duparc, *op. cit.* (noot 8), blz. 91–94.

¹² Duparc, *op. cit.* (noot 8), blz. 106.

¹³ RMA, CB 3.12.1814, 1.3.1815. E.W. Moes en Eduard van Biema, *De Nationale Konst-Gallery en het Koninklijk Museum*, Amsterdam 1909, blz. 133–134. – Er schijnt geen portret van Teissier te bestaan.

¹⁴ RMA, CB 1.1.1822, 19.5.1824.

¹⁵ RMA, CB 8.9.1824, 15.11.1830, 18.5.1843, 8.4.1844, 14.3.1845, 24.4.1845, 14.9.1847, 17.4.1850.

¹⁶ RMA, CB 18.10.1836, 23.12.1836, 18.5.1843, 8.4.1844, 17.4.1850, 2.5.1850, 22.5.1850, 5.8.1850, 9.8.1852, 7.7.1863, 27.3.1867, 2.7.1867, 9.6.1868, 6.11.1872.

¹⁷ RMA, CB 22.12.1847, 17.4.1850, 2.5.1850, 22.5.1850, 5.8.1850, 21.1.1864, 6.11.1872, 5.6.1874, 21.9.1874, 7.10.1874, 13.3.1876.

¹⁸ RMA, CB 9.10.1874, 19.11.1875.

¹⁹ Duparc, *op. cit.* (noot 8), blz. 91–93.

²⁰ RMA, CB 8.12.1875, 29.12.1875, 13.1.1876.

²¹ RMA, CB 3.12.1814, 1.3.1815, 8.4.1825, 9.10.1825. – Er schijnt geen portret van Wolff te bestaan.

²² RMA, CB 4.11.1825, 15.11.1830, 15.8.1836. – Het enig bekende portret van Lighthart, getekend door H. W. Couwenberg in 1838, kwam voor op de veiling Atlas Wurfbaïn, I (tekeningen), Amsterdam, 20 november 1899, nr. 627; de huidige verblijfplaats is onbekend.

²³ RMA, CB 20.11.1872, 11.2.1873, 10.3.1873.

²⁴ RMA, CB 3.12.1814, 9.12.1816, 7.2.1817.

²⁵ RMA, CB 1.3.1815, 1.1.1822, 6.3.1825. – Er schijnt geen portret van Mahy te bestaan.

²⁶ RMA, CB 6.3.1825.

- ²⁷ RMA, CB 3.12.1814, 1.3.1815, 14.4.1815, 15.11.1830, 5.2.1832, 20.2.1832.
- ²⁸ RMA, CB 5.2.1832, 10.5.1844, 6.8.1844, Notulen van de Raad van Bestuur (hierna afgekort tot Not. RvB) 26.4.1851.
- ²⁹ RMA, CB 6.8.1844, 7.10.1874, 29.2.1876, 19.3.1884.
- ³⁰ RMA, CB 5.4.1884.
- ³¹ RMA, CB 8.10.1824, 4.11.1825, 15.11.1830, 20.2.1832, 18.5.1843.
- ³² RMA, CB 18.5.1843, 22.2.1844, 14.3.1844.
- ³³ RMA, CB 10.5.1844, 6.8.1844, 14.3.1845, 24.4.1845, 15.1.1858, 21.1.1864, 10.12.1866.
- ³⁴ RMA, CB 10.12.1866, 23.9.1873.
- ³⁵ RMA, CB 23.9.1873, 13.7.1875, 29.2.1876, 9.1.1878, 25.7.1883.
- ³⁶ RMA, CB 29.2.1876.
- ³⁷ RMA, CB 11.9.1836, 6.8.1844. Not. RvB 7.1.1851.
- ³⁸ RMA, CB 27.5.1859, 8.2.1870. Not. RvB 14.2.1856.
- ³⁹ RMA, CB 8.2.1870, 5.10.1870.
- ⁴⁰ RMA, CB 5.10.1870, 5.3.1875, 13.10.1875.
- ⁴¹ RMA, CB 5.3.1875, 29.2.1876.
- ⁴² RMA, CB 6.8.1844, 13.7.1846.
- ⁴³ RMA, CB 29.2.1876, 14.3.1878.
- ⁴⁴ RMA, CB 25.9.1877, 14.3.1878.
- ⁴⁵ RMA, CB 23.5.1859, 5.9.1873.
- ⁴⁶ RMA, CB 5.9.1873, 29.2.1876.
- ⁴⁷ RMA, CB 30.6.1859, 23.9.1873.
- ⁴⁸ RMA, CB 23.9.1873, 29.2.1876.
- ⁴⁹ RMA, Not. RvB 18.3.1852.
- ⁵⁰ RMA, CB 3.12.1814.
- ⁵¹ RMA, CB 8.4.1825.
- ⁵² RMA, CB 15.1.1822.
- ⁵³ RMA, CB 10.9.1836.
- ⁵⁴ RMA, CB 12.3.1844. Het Brand-reglement dateerde van 1817.
- ⁵⁵ RMA, CB 8.4.1844.
- ⁵⁶ RMA, Instructie voor opzichters en oppassers d.d. 30.7.1844 (twee exemplaren en een afschrift bestemd voor Klinkhamer; bij een van beide exemplaren is het reglement voor de studerende kunstschilders en kunstschilderessen gevoegd). Instructie voor de directeur d.d. 24.2.1845 (afschrift; een tweede, afwijkend, ongedateerd exemplaar is waarschijnlijk een concept).
- ⁵⁷ RMA, Instructie voor de Raad van Bestuur d.d. 11.12.1847 (een tweede, afwijkend, ongedateerd exemplaar is waarschijnlijk een concept).
- ⁵⁸ RMA, CB 23.5.1859, 30.6.1859, 23.9.1859.
- ⁵⁹ Zie het geplande derde artikel van deze reeks: De plattegronden van 1823 en 1875 en een verworpen plan voor de bouw van een tuinzaal in 1854.
- ⁶⁰ RMA, CB 10.2.1873, 20.4.1875. Instructie voor de eerste opzichter d.d. 1.4.1873 (ongedateerd concept, origineel en afschrift). Instructie voor de tweede opzichter (idem). Instructie voor de directeur (ongedateerd concept).
- ⁶¹ RMA, CB 10.2.1873.
- ⁶² Victor de Stuers, *Holland op zijn smalst, De Gids* 37 (1873), blz. 320-403; herdruk ingeleid en toegelicht door een werkgroep van het Kunsthistorisch Instituut der Universiteit van Amsterdam, Bussum 1975.
- ⁶³ Inleiding bij herdruk 1975 van De Stuers, *op cit.* (noot 62), blz. 9. Duparc, *op cit.* (noot 8), blz. 2.
- ⁶⁴ De Stuers, *op cit.* (noot 62), blz. 339.
- ⁶⁵ De Stuers, *op cit.* (noot 62), blz. 341.
- ⁶⁶ Later, op 16 september 1874, stelde de Raad, dat het de bedoeling was geweest Van der Kellen te benoemen tot directeur van het museum (zie hiervoor, sub Raad van Bestuur). De gang van zaken bij de opvolging van Klinkhamer valt te reconstrueren uit RMA, CB 6.11.1872, 20.11.1872, 13.1.1873, 24.1.1873.
- ⁶⁷ RMA, CB 11.2.1873, 10.3.1873.
- ⁶⁸ RMA, CB 13.7.1875.
- ⁶⁹ Duparc, *op cit.* (noot 8), blz. 88.
- ⁷⁰ RMA, CB 29.6.1876.